

Екологічна економіка - від доктрини до політики

Вовк Віктор Іванович
канд.фіз.-мат.наук

директор програми євроінтеграції та сталого розвитку
Інституту громадянського суспільства,
Worldwatch Institute Senior Fellow (Вашингтон, США),
позаштатний консультант Верховної Ради України

Круглий стіл з екологічної економіки
Дні науки НАУКМА
29 січня, 2004

ДОКТРИНА ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКОНОМІКИ

Некоректні припущення неокласичної економіки

Історичний розвиток економічної думки призвів до домінування в ХХ столітті неокласичної економічної науки – підходу, що надає перевагу теоретичним побудовам над практичними спостереженнями та ігнорує дані про реальний світ, які не узгоджуються з теорією. Таке бачення віддає перевагу чистоті теорії та її математичному апарату, нехтуючи конкретністю і реалістичністю, й часто критикується як ідеологія “ринкового фундаменталізму”. Попри всі проблеми, що постали в рамках неокласичної економічної теорії, домінуюча наукова парадигма дотримується кількох сумнівних засадничих припущень.

1) **Економіка розглядається як ізольована система**, в якій обмінна вартість здійснює кругообіг між фірмами і домашніми господарствами. Нехтується фізична основа економіки, зокрема той факт, що економіка як відкрита підсистема функціонує в межах своєї материнської системи – природного довкілля. Природні ресурси в кращому випадку розглядаються лише як один з факторів виробництва, тобто як внутрішня складова людської економіки. Фундаментальна роль довкілля у постачанні ресурсів та наданні послуг, зокрема таких як поглинання відходів, без яких не може існувати людська економіка, значною мірою ігнорується.

Навіть коли ресурси та послуги, що їх надає довкілля, розглядаються як такі, що мають вартість, вони не вважаються незамінними. Припускається, що капітал, створений людиною, може замінити фактично будь-який різновид природних ресурсів, тобто є майже досконалим замінником природного капіталу.¹

2) **Не існує ніяких меж зростання, навіть фізичних**. Розвиток технологій є тим “вічним двигуном”, що дозволяє подолати будь-який дефіцит природних ресурсів через їх заміну штучними ресурсами, а також шляхом підвищення ефективності технологій. Нескінченне зростання розглядається не тільки як можливе, а й як найкраще, імовірно навіть єдине рішення проблеми бідності (завдяки “перетіканню благ згори донизу”) й проблеми деградації довкілля. Вважається можливим і логічним екстраполювати в майбутнє попередні тенденції до економічного зростання та збільшення чисельності населення на Землі.

3) Суспільному добробуту відповідає **організація суспільства**, що ґрунтується на його баченні як **механічної сукупності індивідуалістичних “людських атомів”**, які, прагнучи досягти особистих інтересів, через дію ринкових сил неминуче створюють “спільне благо” – знаменита “невидима рука” Адама Сміта. З цього огляду, не має потреби включати в економічний розгляд не тільки екологічні принципи, а й такі суспільні поняття як спільнота, людська взаємодія і взаємозалежність, а також неекономічні (суб’єктивно ціннісні) стосунки людей між собою і між поколіннями, та стосунки зі світом природи, попри всю їх важливість в реальному людському житті.

В останні десятиріччя традиційні економісти підхопили ідею турботи про довкілля, де головне місце посіла тема “інтерналізації екстерналій/зовнішніх факторів”. **Економіка довкілля** – це дисципліна, яка базується на неокласичній економічній теорії, та широко викладається в університетах, практикується урядами і банками розвитку, і є переважно *мікроекономікою*. Вона зосереджується на цінах, і головне питання полягає в тому, як інтерналізувати зовнішні екологічні витрати, щоб досягти цін, які віддзеркалюють повні соціальні гранично можливі витрати. Вважається, що як тільки відповідні ціни досягнуті, проблема довкілля “вирішується” автоматично, оскільки макроекономічний вимір в цьому підході відсутній. Однак така теорія дедалі більше доводить свою неадекватність в якості загального рішення проблем довкілля.

Герман Дейлі: “Зростаюча частота посилення на зовнішні фактори є найочевиднішим свідченням того, що дедалі більша кількість реальних фактів не відповідає існуючій теоретичній концепції. Коли все

¹ Для неокласичної економічної школи характерна думка, якимось висловлена нобелівським лауреатом Робертом Солоу, що “... світ може, насправді, обійтися без природних ресурсів”.

більш важливі життєві чинники, включаючи саму спроможність Землі підтримувати життя, доводиться трактувати як “зовнішні фактори”, то вже явно настав час міняти основи нашого мислення, щоб ми могли розглядати ці критичні питання як внутрішні й центральні.”

Як певне спрощення складного економічного світу людини зазначені припущення неокласичної теорії в минулому виявилися корисними для розвитку окремих напрямків економічної науки, зокрема економіки довкілля. Проте обставини, за яких виникла ця спрощена модель, відходять в минуле. Як деяке наближення до реальності неокласична модель була прийнятною в часи, коли фізичні масштаби людської економіки, і зокрема зумовленого нею ресурсопотоку, були незначними порівняно з відповідними параметрами глобальної екосистеми. Іншими словами, в умовах відносно “порожнього світу”, ненаповненого людьми, їх артефактами та відходами.

Герман Дейлі: “Неокласична економіка, подібно класичній фізиці, доречна тільки для особливого випадку, коли справедливе припущення, що ми знаходимось далеко від обмежень – від обмежуючої швидкості світла або обмежуючої малості елементарних часток у фізиці, від біофізичних меж ресурсно-екологічної місткості Землі та етико-соціальних обмежень насичення в економіці. Як у фізиці, так і в економіці класичні теорії працюють не дуже добре в областях, близьких до граничних. Необхідна більш загальна теорія для того, щоб охопити як звичайні, так і граничні випадки. В економіці ця потреба з часом зростає, тому що етика зростання сама по собі гарантує, що випадки, близькі до граничних, все частіше стають нормою.”

Так само в минулому залишилася й епоха повного домінування в світовому економічному розвитку країн з пануючою протестантською етикою, що зумовила зазначене вище специфічне бачення місця людини і суспільства в досягненні “спільного блага”. Зокрема, важливим досягненням економічної науки стало формування такої дисципліни як “**економіка розвитку**”, що наголошує важливу роль *суспільних інститутів і цінностей*, та державного регулювання в забезпеченні ефективної роботи ринків і запобіганні ринкових невдач.

Таким чином, неокласична економіка дедалі частіше постає перед наростаючою і дедалі складнішою проблемою *інтерналізації екологічних і соціальних екстерналій* – трансформації додаткових витрат, спричинених зовнішніми щодо вільного ринку екологічними і соціальними факторами у внутрішні витрати виробництва, тобто їх інтеграції в ринкове ціноутворення.

Тож адекватність сучасному світові припущень, що лежать в основі неокласичної економіки та ідеології вільного ринку, сьогодні вже викликає дуже великі сумніви.

Екологічна економіка як сучасне інтегральне бачення

Екологічна економіка як синтезуюча наука поєднує підходи і досягнення різних наукових шкіл і дисциплін, і пропонує інший, більш комплексний погляд на економічну діяльність людей в контексті її взаємозв’язків з природним середовищем та людськими спільнотами.

Екологічна економіка – це новий міждисциплінарний підхід, що інтегрує економічні, екологічні і соціальні аспекти господарської діяльності людини. В основі нової наукової парадигми лежать наступні засадничі принципи.

1. До-аналітичне бачення екологічної економіки відповідає моделі, в якій економіка, за своїми фізичними характеристиками, розглядається як *відкрита підсистема* матеріально замкнутої екологічної системи зі скінченними розмірами. Тобто економіка є відкритою підсистемою екосистеми Землі та діє в межах природних (біофізичних) обмежуючих факторів.

2. Зв’язок економіки і ентропії та концепція *ентропійного ресурсопотоку*. Між усією екосистемою та економічною підсистемою відбувається фізичний обмін у вигляді потоку від джерел вхідної низькоентропійної речовини/енергії (ресурсів), до звалищ вихідної високоентропійної речовини/енергії (відходів). На відміну від кругообігу обмінних вартостей, що відповідає механістичним уявленням, ентропійний ресурсопотік є незворотним і якісним за своєю природою. Ентропія є мірою якісної різниці між корисними ресурсами і непотрібними відходами. Ентропійний ресурсопотік матерії/енергії є більш фундаментальним, ніж кругообіг обмінних вартостей. Ніяка економіка не може в принципі існувати без ентропійного потоку,

тоді як можна легко уявити собі економіку без усякого кругообігу обмінних вартостей – наприклад, економіку селян, які самі себе забезпечують і нічим не обмінюються.

3. Концепція “*масштабу*”. Мається на увазі фізичний масштаб або розмір людської присутності в екосистемі. Оскільки із зростанням економіки розмір екосистеми залишається постійним, то з часом масштаб економіки відносно екосистеми, яка її в собі містить, неминуче збільшується. Відбувається перехід від “порожнього світу” до “наповненого світу”, що породжує наступні питання. Наскільки великою економіка може бути, щоб не зруйнувати екосистему, яка її утримує? Наскільки великою їй *слід* бути, щоб оптимізувати наше життя? Зазначимо, що оптимальне *розміщення* потоку ресурсів певного масштабу в межах економіки – це мікро-економічна проблема, яку вирішує ринок. Оптимальний (або екологічно сталий) *масштаб* усієї економіки відносно екосистеми – це зовсім інша макро-макро проблема.

Герман Дейлі: “Стандартна економіка зростання ігнорує скінченність світу, ентропію і екологічний взаємозв’язок, тому що концепція ресурсопотоку відсутня в її до-аналітичному баченні, яке представлене ізольованим кругообігом обмінної вартості, в чому можна пересвідчитись, ознайомившись з першими кількома розділами будь-якого базового підручника. Від фізичного аспекту товарів і факторів у кращому разі повністю абстрагуються (зовсім не розглядають), а в гіршому – вважають, що він плине у круговерті так само, як і обмінна вартість... Відсутність концепції ресурсопотоку в баченні економістів означає, що економіка не здійснює ніякого обміну з навколишнім середовищем. Це, за уявою, самодостатня, самопідтримувана ізольована система, гігантський вічний двигун...”

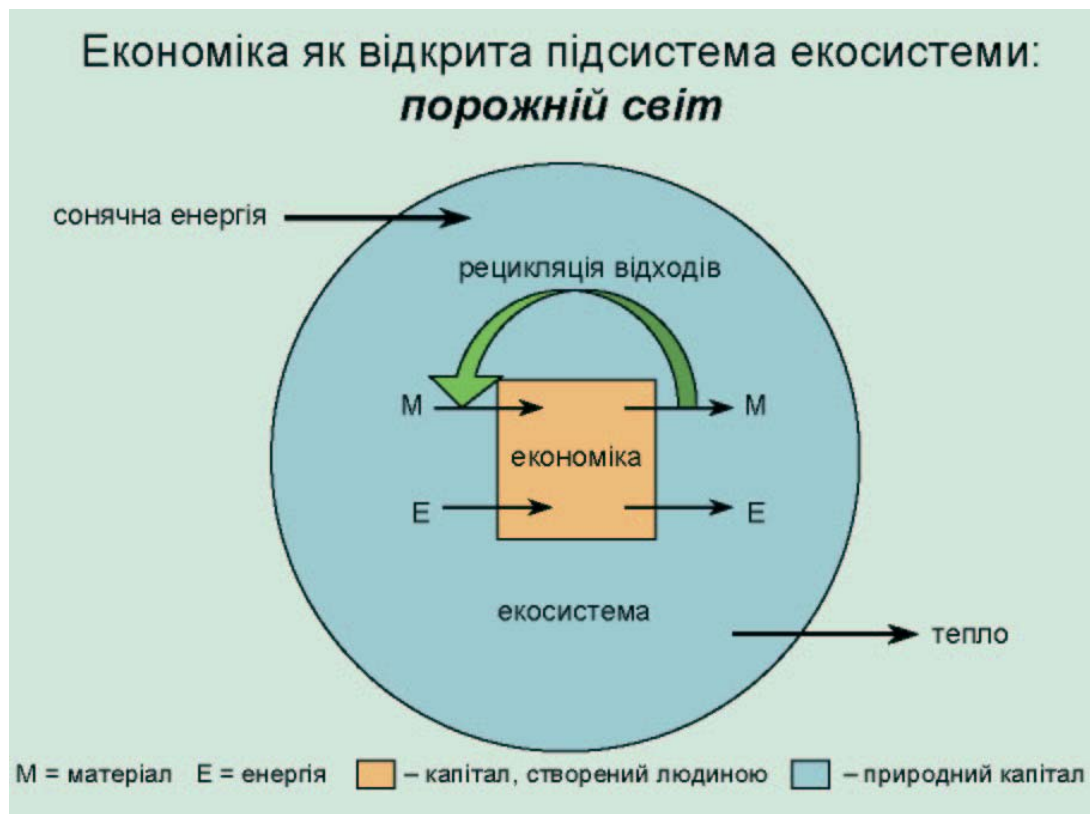
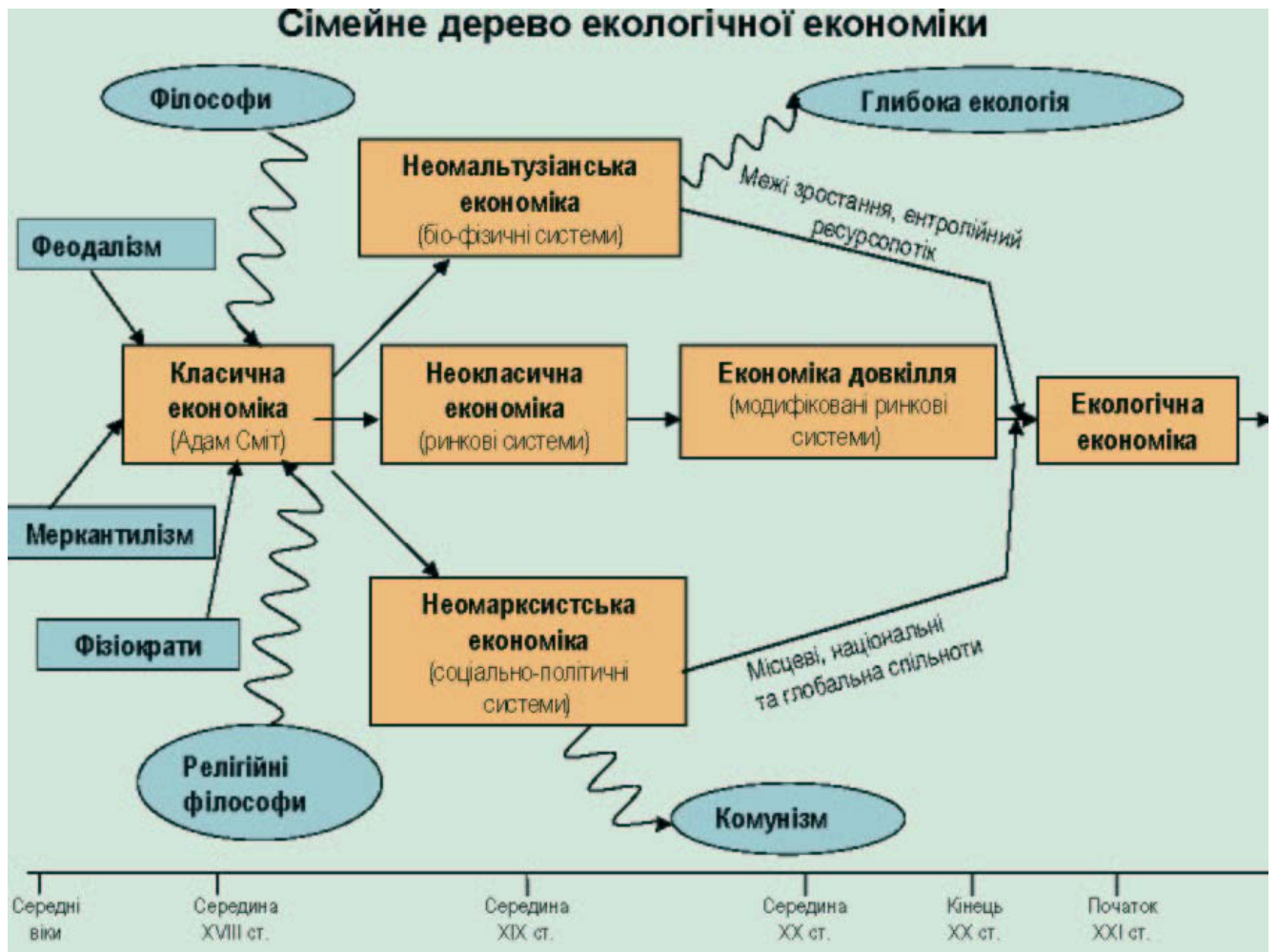
Але кожен, включаючи економістів, чудово знає, що економіка бере із довкілля сировину і повертає назад відходи. То чому ж цим безперечним фактом нехтують при розгляді парадигми кругообігу? Справа в тому, що економісти цікавляться лише тим, чого немає в достатку. Вони абстрагуються від усіх факторів, які не характеризуються дефіцитом або рідкістю. Джерела ресурсів і звалища відходів у навколишньому середовищі вважалися безмежними з точки зору потреб економіки, що більш-менш відповідало дійсності під час становлення економічної теорії. Тому це не було такою вже необгрунтованою абстракцією. Але було б дуже недоречно продовжувати ігнорувати концепцію ресурсопотоку і після того, як масштаб економіки зріс до такого рівня, коли джерел і звалищ для потоку ресурсів явно не вистачає, навіть якщо ця нова абсолютна нестача не відображається у відносних цінах.”

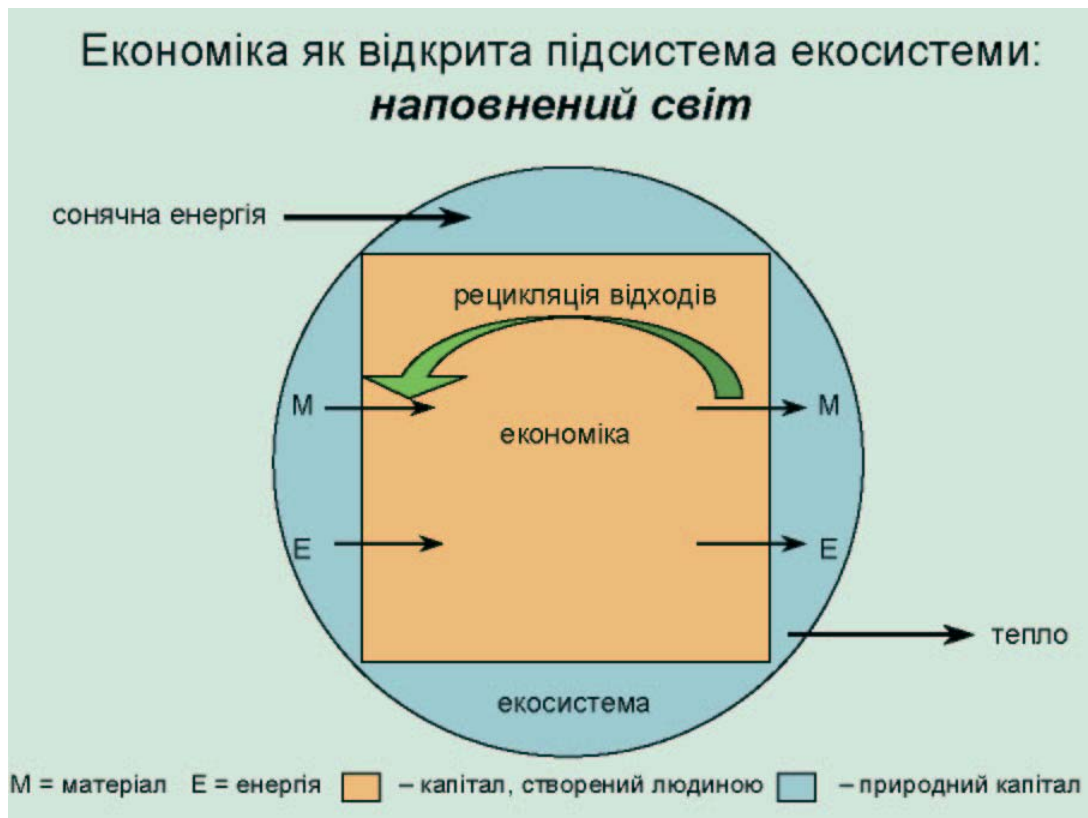
4. Концепція *природного капіталу* як економічної категорії, причому виробничий капітал та природний капітал розглядаються як доповнення, а не замітники. Неокласична модель припускає, що природний капітал та капітал, створений людиною, є взаємозамінними, а значить вважає цілком допустимим позбавлятися природного капіталу, якщо в результаті інвестування створюється еквівалентна вартість штучного капіталу. (Це називається *слабкою сталістю*.) З точки зору екологічної економіки природний капітал і капітал, створений людиною, переважно доповнюють і тільки частково замінюють один одного. Таким чином, більш доречною є концепція *сильної сталості*, коли кожна зі складових повинна утримуватися незмінною (окремо чи разом у певній пропорції), бо продуктивність одної залежить від наявності іншої.

5. “*Парадигма коеволюції*”, що означає коеволюційний розвиток людей та природи, тобто коеволюція людських систем, таких як знання, культура, технології і артефакти, та природних систем з їх постійною взаємною адаптацією до змін. Ця парадигма має як мінімум два наслідки в контексті сталого розвитку. По-перше, еволюція не обов’язково означає прогрес, що забезпечить людям, як кінцевій ланці, довічне виживання. По-друге, коеволюційна суть наших взаємостосунків з природою залишає неминучий мінімум непередбачуваності в них. Як природні системи, так і людська культура є складними динамічними системами, для яких властиве виникнення випадкових нових елементів та структур.

Тож здатність людини прогнозувати й контролювати природу є принципово обмеженою. Отже, згідно “парадигми коеволюції” спроможність людства до адаптації залишається критично важливою. А це, в свою чергу, вимагає збереження усіх видів різноманіття в наших стосунках зі світом природи та проведення мудрої політики для збереження якнайширшого спектра різних можливостей/опцій в майбутньому перед лицем невизначеності.

Таким чином, екологічна економіка як новітня міждисциплінарна наука є фундаментом економічної теорії сталого розвитку. Тож перейдемо до деяких питань політекономії та сучасної економічної політики

ПОЛТЕКОНОМІЯ ТА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

Природний капітал як обмежуючий фактор

Виходячи з функціонального визначення капіталу як “фонду, який продукує потік корисних товарів та послуг”, **природний капітал – це фонд, який продукує потік природних ресурсів і послуг**. Тож, природним капіталом є, наприклад: родовища нафти в землі, ліквідація яких дає потік викачаної сирової нафти; ліс, що регенерує потік зрубаних дерев; популяція риби в океані, що регенерує потік виловленої риби; чи прісноводний басейн, що підтримує водопостачання. Окрім *корисних товарів* – природних ресурсів – природний капітал надає людям безліч *послуг*, які забезпечують господарську діяльність людей, таких як поглинання відходів, кругообіг речовин в природі, самоочистка повітря й водойм, фотосинтез і регенерація кисню, формування ґрунтів та підтримка їх природної родючості, біорізноманіття й генетичний банк рослин і тварин, рекреаційні послуги тощо. Таким чином, природний доход, наданий природним капіталом, складається з природних ресурсів і природних послуг.

Природний капітал поділяється на два види: *відновлюваний* – біологічний, і *невідновлюваний* – геологічний. Відновлювані ресурси можна використовувати до повного виснаження і їх перетворення у невідновлювані. Поглинаючі послуги природного капіталу як “звалища відходів” та його регенеративні послуги як “джерела” також можуть виснажуватися, якщо використовуються понад їх спроможність відновлюватися, наприклад, здатність атмосфери поглинати вуглекислий газ або спроможність ґрунтів регенерувати їх природну родючість.

Потік природних ресурсів і послуг, а також фонд природного капіталу, який його створює, становлять *матеріальну основу* виробництва; виробничий капітал, який перетворює вхідні сировинні матеріали у готову продукцію, є *виробничою основою*.

Сучасний світ переходить від ери, в якій обмежуючим фактором був капітал, створений людиною, до ери, в якій обмежуючим фактором стає природний капітал, який залишився. Вилов промислової риби нині обмежується кількістю риби, яка залишилася, а не числом риболовних суден; виробництво деревини обмежується наявними лісами, а не лісопильнями; обсяг викачаної сирової нафти обмежується родовищами нафти, а не виробничими

потужностями з нафтовидобутку (і, схоже, вже в близькому майбутньому спроможністю атмосфери поглинати викиди вуглекислого газу при спалюванні нафтопродуктів); нарешті, сільськогосподарське виробництво часто обмежується деградацією ґрунтів, та виснаженням водних басейнів для зрошення полів, а не дефіцитом хімікатів, тракторів і комбайнів.

Економічна логіка вимагає, щоб поведінка стосовно *обмежуючого фактора* керувалась двома настановами – необхідно максимально підвищувати його продуктивність та інвестувати у його збільшення. У минулому вважалося, що обсяг природного капіталу є надто великим, а його ціна була близька до нуля або визначалася переважно інвестиціями в його використання. Тепер з'ясується, що природний капітал, який залишився, стає дефіцитним, а тому – обмежуючим.

Тож, економічна логіка залишається незмінною, але неухильно змінюється схема дефіциту в світі, через що поведінка теж має змінитися, щоб залишатися економічною. Нині необхідно інвестувати в поповнення відновлюваного природного капіталу та в зменшення обсягу ресурсопотоку, необхідного для підтримки добробуту людей. Останнє зумовлює необхідність, по-перше, стримати й зрештою зупинити зростання чисельності населення планети, а по-друге, інвестувати у підвищення ефективності використання ресурсопотоку. **Це – не стільки “нова економічна теорія”, скільки нова поведінка, яка сумісна зі “старою економічною теорією” у світі, де виникає нова схема дефіциту.**

Реформа податкової системи – оподаткування ресурсопотоку

Підвищення ціни природного капіталу через оподаткування ресурсопотоку спонукатиме до максимізації продуктивності природного капіталу внаслідок дії економічного стимулу до підвищення ефективності використання ресурсів. На думку екологічних економістів, найбільш дієвим і соціально корисним буде часткове **перенесення бази оподаткування з праці і доходу на ресурсопотік**. Необхідно забезпечувати бюджетні доходи, але існуюча нині система оподаткування суттєво спотворює ситуацію, тому що вона оподатковує працю і дохід за наявності високого рівня безробіття майже в усіх країнах і таким чином знеохочує саме те, чого суспільство найбільше прагне. Нинішня ситуація сигналізує бізнесу, що доцільно звільнитися від робочої сили і замінювати її, наскільки це можливо, більшим обсягом виробничого капіталу та ресурсопотоку. Між тим, краще було б зменшувати ресурсопотік у зв'язку з високими зовнішніми витратами, що пов'язані з виснаженням природних ресурсів і забрудненням довкілля, та водночас збільшувати використання робочої сили і рівень її оплати, що зумовить значні соціальні вигоди, пов'язані зі зниженням рівня безробіття й підвищенням доходів.

Часткове перенесення бази оподаткування стимулює підвищення ефективності ресурсопотоку та безпосередньо інтерналізує зовнішні екологічні фактори (трансформує їх у внутрішні витрати виробництва). Політично такого зміщення податкової бази, що часто називають “екологічною реформою оподаткування”, можна досягти під прапором *фіскальної нейтральності* – не змінюючи загального рівня державного доходу і податкового тягаря на економіку в цілому. З часом дедалі більша частина бюджетного доходу може бути отримувана від оподаткування ресурсопотоку, який спричиняє як виснаження, так і забруднення. **Таке оподаткування діяло б як для отримання бюджетних надходжень, так і для заохочення до мінімізації ресурсопотоку.**

Застереження, що зі зменшенням ресурсопотоку зникала б і база оподаткування, необґрунтоване. Адже ресурсопотік через економіку в принципі не може досягти нуля, і коли він буде зменшений, податки на нього все ще будуть приносити надходження, а податкові ставки можна з часом піднімати настільки, щоб задовольнити потреби у бюджетних доходах. Власне, податки можуть припинити існування доданої вартості, але не ресурсопотоку!

Реформу оподаткування можна проводити поступово, заздалегідь опублікувавши графік переходу, щоб мінімізувати порушення нормального ходу виробництва. Така податкова реформа має стати ключовим моментом структурної перебудови, і вже почалася в індустріально розвинених країнах ЄС.

Три політекономічні цілі: ефективне розміщення, справедливий розподіл та оптимальний масштаб

Ефективне розміщення потоку ресурсів певного масштабу в межах економіки – це мікро-економічна проблема, яка вирішується за допомогою ринку. *Оптимальний масштаб* усієї економіки відносно екосистеми – це зовсім інша макро-макро проблема. Ринок функціонує тільки в межах економічної підсистеми, де він робить єдину річ – вирішує проблему ефективного розміщення ресурсів шляхом надання необхідної інформації і стимулів. І це він робить дуже добре. Однак ринок не вирішує проблему *справедливого розподілу* економічного продукту та оптимального масштабу присутності економіки в екосистемі. На сьогодні нездатність ринку вирішити проблему справедливого розподілу добробуту загально визнана, а от його неспроможність вирішити проблему оптимального або екологічно сталого масштабу усвідомлюється поки що слабо.

Економісти визнають незалежність цілей ефективного розміщення та справедливого розподілу і загалом погоджуються, що краще дозволити цінам слугувати ефективності, а справедливості досягати шляхом політики перерозподілу доходів та соціальних програм. Оптимальний масштаб – це третя незалежна політична мета, яка вимагає третього політичного засобу. Ефективність і справедливість можуть конфліктувати між собою, і ринок цей конфлікт автоматично не вирішує. В сучасному світі конфліктують вже не дві, а три цінності: **розміщення (ефективність), розподіл (справедливість) та масштаб (екологічна сталість).**

Чудовим прикладом незалежності політичних цілей масштабу, розподілу і розміщення та відносин між ними є система *видачі і торгівлі дозвільними ліцензіями (квотами)* на забруднення.

По-перше, необхідно створити обмежений обсяг прав на забруднення. Сукупний або загальний обсяг забруднення, що відповідає цим правам, визначається таким чином, щоб він знаходився в межах поглинаючої спроможності довкілля, тобто обмежується до рівня, визнаного екологічно сталим. Такий підхід вимагає, щоб питання оптимального масштабу було вирішено з самого початку. Це можна робити на основі оцінки потенційної місткості екосистеми, або безпечних мінімальних стандартів або аналізу витрат і вигод, але якимсь обмеження загальному забрудненню суспільство/держава має встановити.

По-друге, обмежений обсяг прав, що відповідає обраному масштабу, треба розподілити між різними суб'єктами. Можливо, між громадянами або фірмами, а може, колективно у вигляді суспільної власності, яку держава потім виставить на аукціон і продасть індивідуальним покупцям. Але попередній розподіл повинен відбутися ще до початку процесу ефективного розміщення квот у результаті торгівлі.

І тільки по-третє, після прийняття суспільних рішень щодо екологічно сталого масштабу і етично справедливого розподілу можна дозволити перерозміщення квот серед індивідуальних користувачів в інтересах ефективності з допомогою ринку за ціною продажу, що може вільно змінюватися.

Таким чином, масштаб визначається не цінами, а суспільним рішенням, яке відображає екологічні обмеження. Первинний розподіл теж визначається не цінами, а суспільним рішенням, яке відображає справедливий розподіл новостворених активів. Вже потім, після цих рішень дефіцитні права ефективно перерозміщуються в процесі ринкової торгівлі.

Тож система дозвільних ліцензій, якими можна торгувати, створює індивідуалістичний “вільний ринок”, але тільки після того, як його жорстко і колективно зафіксували в межах певного (екологічно сталого) масштабу і первинного (суспільно справедливого) розподілу.

ЕКО-ТРУДОВА ПОДАТКОВА РЕФОРМА

Економічна політика створення робочих місць і збереження довкілля

Еко-трудова податкова реформа є ключовою у вирішенні проблем створення робочих місць і захисту довкілля. В залежності від виду і розміру, еко-податки обіцяють кілька вигод:

- запроваджують принцип “платить забруднювач” – інтерналізують екстерналії, пов’язані з виснаженням і забрудненням, трансформуючи їх у внутрішні витрати виробництва,
- забезпечують стимули до більш ефективного використання енергії і ресурсів (зменшення ресурсопотоку) та сприяють технологічним інноваціям.

Однак ключовим для економічної політики є інший аспект – це використання надходжень від оподаткування ресурсопотоку для *зменшення податкових нарахувань на заробітну плату*, які фінансують програми соціального захисту. Таким чином можна полегшити податковий тягар, який нині обтяжує використання робочої сили, справляючи податки за споживання ресурсів і забруднення. Ця зміна ґрунтується на розумінні того, що **існуючі податкові системи дуже незбалансовані**, через що **енергетичні і природні ресурси надто дешеві** (що заохочує до неефективності та відходів), а **вартість робочої сили надто висока** (перешкоджаючи найму нових працівників або офіційній оплаті їхньої праці). Очевидним результатом цього стає надмірне використання природних ресурсів, недостатнє використання робочої сили та стимул до її тіньового найму.

В західних індустриальних країнах податкові нарахування на зарплату і обов’язкові внески на соціальний захист зростали і склали у 1995 р. у середньому 25% всіх податкових надходжень, порівняно з 18% у 1965 р. Податки на енергоресурси разом з неенергетичними екологічними податками склали лише приблизно 7%, а податки на капітал у більшості країн зменшилися. Зважаючи на це, не дивно, що компанії надають набагато більшого значення зростанню продуктивності праці, ніж підвищенню продуктивності використання капіталу, енергії та природних ресурсів, у результаті чого безробіття і екологічна деградація є більшими, ніж це було б інакше. Вплив реформи оподаткування буде найбільшим там, де особливо високий рівень оподаткування праці, як це має місце у більшості країн Європи, особливо в Україні.

Новітні податкові підходи в країнах ЄС

Еко-трудова податкова реформа теоретично обговорювалася з кінця 1970-х років, але почала ставати реальністю у 1990-х роках, коли Данія, Нідерланди, Швеція та Фінляндія, **пов’язали еко-податки із зменшенням податків на доходи та фонд заробітної плати**. Перерозподіл податків становив 0,5–3% від усіх бюджетних надходжень у цих країнах. До них приєдналися Іспанія, Італія, Франція, Великобританія і Німеччина. Загальний же обсяг екоподатків в країнах ЄС у 2001 році сягнув 238 млрд. євро, в основному за рахунок оподаткування енергоносіїв.

Велика увага впровадженню еколого-економічних механізмів регулювання національної економіки приділяється в Німеччині. Зокрема, протягом 1999-2002 рр. політична коаліція партій зелених та соціал-демократів здійснила перший етап “екологічної податкової реформи”, метою якої є **часткове перенесення наголосу з оподаткування праці на оподаткування потоків природних ресурсів та викидів шкідливих речовин**. Зміна податків склала загальну суму в майже \$20 млрд., зокрема ставка обов’язкового внеску на пенсійне страхування була зменшена з 22% від розміру зарплати до 19,5%.

Додаткові переваги ресурсно-екологічних податків

Адміністрування ресурсно-екологічних податків є *нескладним* і часто вимагає лише заміни статистичної звітності на податкову. Вони також мають ту велику перевагу, що від них важко ухилитися, оскільки вони базуються на обліку фізичних величин. Показники ресурсопотоків *легко фіксуються лічильниками* й фізичними приладами, і *їх важко приховати* на відміну тіньових грошових потоків, що використовують необліковану готівку і живлять тіньову оплату праці.

Впровадження ресурсно-екологічного оподаткування також дозволяє в перспективі значно *зменшити податок на додану вартість*, який є, в певній мірі, непрямим додатковим податком на працю, особливо в постіндустріальних секторах економіки та інших галузях зі значною часткою зарплати працівників у ціні кінцевої продукції/послуг.

Отже, прямі та непрямі види оподаткування праці перешкоджають структурній перебудові економіки в напрямку до сучасної “економіки знань і послуг”, сприяють безробіттю і тіньовій економіці, та заохочують до неефективного використання ресурсів й забруднення довкілля.

Можливі перші кроки в Україні

В сфері економічної політики Україні слід реформувати свою податкову систему згідно з принципами *ресурсно-екологічного оподаткування*: **більше оподатковувати “погане” (споживання ресурсів і забруднення) й менше – “добре” (робочі місця і доходи)**, що може стати основою стратегії підвищення конкурентоздатності національної економіки в умовах глобалізації.

Існуюча податкова система збільшує вартість праці (робочої сили) відносно інших економічних факторів – в Україні соціальні податки на заробітну плату складають близько 40% від розміру зарплати. Вона перешкоджає роботодавцям у наймі працівників, заохочує до неофіційної виплати зарплати готівкою (“в конвертах”), та підживлює тіньову економіку. Водночас, така податкова система робить енергоносії і природні ресурси відносно дешевшими (особливо, коли вони субсидуються як вугільна галузь та металургія), що заохочує марнотратство та створення відходів. Зміни в цій системі слід здійснюватися у **фіскально нейтральний спосіб** – без збільшення загального податкового тягаря, щоб мінімізувати політичну протидію.

Поєднання перехідного стану України та обмежена довіра в суспільстві до існуючої політико-економічної системи насправді дає **шанс для стратегії руху на випередження** і радикальних змін. Суспільна неукоріненість нинішньої податкової системи та її обмежена економічна інерційність відкривають можливість для глибокої еко-трудова податкової реформи, ідея якої “висить в повітрі” і вже озвучена окремими далекоглядними промисловцями в Україні.

Одним з перспективних варіантів для її започаткування було би значне зменшення пенсійного податку з 32% до 20-22% від розміру зарплати, одночасно з запровадженням для підприємств та інших господарюючих суб’єктів податку на споживання електроенергії, нафтопродуктів і газу, та на послуги водопостачання і промислової каналізації, орієнтовно на рівні 10-15% від вартості енергоресурсів і послуг, при обов’язковій фіскальній нейтральності такого зміщення податкової бази в рамках економіки України в цілому та можливих тимчасових пільгах для підприємств, що обслуговують населення, зокрема житлово-комунального господарства. (Схожий, хоча й недосконалий, законопроект був навіть у 2003 році зареєстрований у Верховній Раді України.)

На переконання деяких українських промисловців така реформа в системі оподаткування є ледь не єдиною стратегією, що дозволить одночасно: а) ефективно збільшувати зарплату в процесі економічного розвитку; б) залучати інвестиції в технологічні інновації; в) зменшити витрати енергоносіїв та інших ресурсів; г) здійснити ефективну структурну перебудову промисловості; а також д) зменшити шкідливі викиди і забруднення природного довкілля.